

סלתא (עצים דקים). **שרגא** (נור). **דההוא** (שבוח) **ודאי** המעשה ידיה (שלו של המשלה) הם שגרמו לשריפה.

א שנינו במשנה: **שלח ביד פקח** — הפקח חייב וכו', בא אחר לייבה — המלכה חייב. אמר רב נחמן בר יצחק: מאן דתני נמי

ששנתה בנוסה המשנה "ליבה" לא **משתבש** (סוטה), ומאן דתני נמי ששנתה "ניבה" לא **משתבש** (סוטה). ומוכיח שלשתי המלים יש משמע של הפחת אש. מאן דתני נמי ששנתה "ליבה" לא **משתבש** (סוטה). **דכתבי** (שנאמר): "בלבת אש" (שמות ג, ב), ומאן דתני נמי ששנתה "ניבה" לא **משתבש** (סוטה) **דכתבי** (שנאמר): "בורא ניב שפתים" (ישעיה נ, יט) כלומר דבר היוצא מן השפתים, אורי, וכן הוא לביבו האש, הנעשה על ידי הפחת אורי באש.

ב שנינו במשנה שאם **בלתה הרוח** — כולן פטורין. ומשמע — אף מי שליבה את האש עם הרוח. ובפירוט הדברים מביאים ברייתא, **תני רבנן** (שנו חכמים): **ליבה** הוא ולבתה הרוח, **אם יש בלבויו בלבד כדי ללבותה** — הייב בנוקי האש, שהרי הרוח היתה רק מסייעת וגם בלעדיה היה די בליבוי. **ואם לאו** שאין לביבו מספיק — **פטור**. ושואלים: אמאי נדונן היא פטור אם אין בליבוי כדי ללבותה? **ליהוי** (שי"ח) זה כזורה הבואה בשבת ורוח מסייעת, שהייב על כך משום מלאכה בשבת אף על פי שהרוח מסייעת לו ובלעדיה לא היה זורה התבואה: אמר אביי: **הכא במאי עסקינן** [כאן במה אנו עוסקים] **כגון שליבה הוא מצד אחד**, ולבתו הרוח מצד אחר והלכה שריפה עם הרוח, שנמצא שלא לביבו הוא שגרם לשריפה, ולכן הוא פטור. **רבא אמר**: כגון מדובר **כגון שליבה** הוא ברוח מצויה ולא היה לביבו זה כדי ללבות האש ולהבעיר, ולבתו הרוח ברוח שאינה מצויה ופטור, שכן לא היה לו להעלות על דעתו שכן יהיה. ר' ירמיה אמר: כגון מדובר **כגון דצמרה צמורי** [שרק נפח מעט על האש]. ואין זה לביבו גמור.

רב אשי אמר: **כי אמרינן** (כאשר אנו אומרים) שהייב זורה ורוח **מסייעתו** — הני מילי [דברים אלה] אמורים דווקא לענין שבת, שבענין שבת כלל הוא שמלאכת מחשבת אסרה תורה, ואין הדבר תלוי בטיבה או בגודלה של המלאכה, כי אם בצד היצירה והמחשבה שלו. **אבל הכא** [כאן] בנוקים גרמא בעלמא [גורם בלבד] הוא, וגרמא בנוקין פטור כל עוד לא עשה מעשה גמור.

ג משנה השולח את הבערה, ואכלה האש עצים או אבנים או עפר שנתלקלו על ידי השריפה — הרי זה חייב, שנאמר:

סלתא = עץ קדים. **ניבה** — כאלס מדבר — מנענע שפתיו, ורוח יוצא. **ליהוי כזורה** — דחייב משום מלאכה בשבת, אף על פי שהרוח מסייעתו כשהוא מגביה המנואה ברוח שקורין *פליי"ח. מצד אחר — דלא אכתי איהו. כגון שליבה ברוח מצויה — כשהמחיל לננות לא היתה הרוח נושבת בחוקה, ולא היה מנעני בכך.

סלִתָא שְׂרָגָא, דְּהָהוּא וְדָאֵי מַעְשֵׂה דְיָדֵיהּ גְרָמָו.
א "שִׁלַּח בְּיַד פְּקַחְךָ — הַפְּקַח חַיִּיב" וכו'. אָמַר רַב נַחְמָן בְּרַי יִצְחָק: "מָאן דְּתַנִּי "לֵיבָה" לֹא מְשַׁתְּבֵשׁ, וּמָאן דְּתַנִּי "נִיבָה" לֹא מְשַׁתְּבֵשׁ. מָאן דְּתַנִּי לֵיבָה לֹא מְשַׁתְּבֵשׁ, דְּקְתִּיב "בְּלַבַּת אֵשׁ"; וּמָאן דְּתַנִּי נִיבָה לֹא מְשַׁתְּבֵשׁ, דְּקְתִּיב "בּוֹרָא נִיב שְׁפָתִים".

ב "לְבַתְּהָ הָרוּחַ — כּוֹלֵן פְּטוֹרִין". תַּנּוּ רַבְּנַן: לֵיבָה וְלְבַתְּהָ הָרוּחַ, אִם יֵשׁ בְּלִבּוּיָו קְדֵי לְלַבּוֹתָהּ — חַיִּיב. וְאִם לֹא — פְּטוֹר. אָמַי? לֵיִהוּי 'בּוֹרָה רוּחַ מְסִייעָתוּ! אָמַר אַבְי: הֵכָא בְּמָאֵי עֲסָקִינַן — כְּגוֹן שְׁלִיבָה מְצַד אֶחָד, וְלְבַתּוּ הָרוּחַ מְצַד אֶחָר. רַבָּא אָמַר: 'כְּגוֹן שְׁלִיבָה בְּרוּחַ מְצוּיָה, וְלְבַתּוּ הָרוּחַ בְּרוּחַ מְצוּיָה. רַבִּי יוֹרְא אָמַר: כְּגוֹן דְּבִמְקָרָה צְמוּרִי. רַב אֲשֵׁי אָמַר: כִּי אָמְרִינַן זוֹרְהָ רוּחַ מְסִייעָתוּ — הֵינֵי מִלֵּי לְעִנְיָן שְׂבַת, דְּמִלְּאָתָּה מְשַׁבְּתָא אֶסְרָה תוֹרָה, אֲבָל הֵכָא גְרָמָא פְּעֻלְמָא הוּא, וְגִרְמָא בְּנֻקִין פְּטוֹר.

ג משנה השולח את הבערה, ואכלה עצים או אבנים או עפר — למה נזכר ותמלקן.

תוספות

ליבה ולבתה הרוח אם יש בליבוי כדי ללבות חייב ואם לאו פטור — בשאין ברוח בפני עצמו כדי ללבות מיירי. דאי בשש ב כדי ללבות — אפילו בליבו המלכה כשי ללבות, למה יתחייב? דבלאו איהו נמי היה הולך ומויק. אלא ודאי כשאין ברוח כדי ללבות מיירי, ולכן כשיש בליבוי כדי ללבות — חייב המלכה, כי הוא עשה הכל. דהוה ליה כמו זה יכול וזה אינו יכול, דחשיב אינו יכול מסייע שאין בו משם בפרק "ההצנע" (שבת צג, א). ואם אין בליבוי כדי ללבות, אף על פי שגם ברוח אין כדי ללבות — פטור, דלא מחייב משום אשו אלא אם כן עשה כל כך בפני עצמו בלא סיוע הרוח או דבר אחר, שיכול להזיק ברוח מצויה אחר גמר המעשה שלו. דהכי משמע "המבעיר את הבערה" — שבפני עצמו עשה את הבערה שיכול להזיק ברוח מצויה. ולכן כאן פטור, דבלאו בליבו לא היתה יכולה להזיק, והליבוי דחיינו גמר עשייתה לא עשה המלכה בפני עצמו. ופרקי: אמאי פטור? ליהוי כשעושה המלכה על ידי סיוע הרוח כאילו עשה בפני עצמו, כמו לענין שבת דחשיב זורה ורוח מסייעתו כעושה בפני עצמו; ומשני אביי: הכא במאי עסקינן — כגון שליבה מצד אחד. שבענין זה אין דרך הרוח לסייע, ולכן, כי מתנימי שנסתייע בליבו הרוח — פטור, דלא הוה ליה לאסוקי אדעתיה שציטרף לביבו הרוח עם ליבוי, דלא שכיח יציטרפו, ולא הוה ליה להזהר בכך יותר מבור שאין מצויה, כך מירש רבינו יצחק. ועוד יש לפרש: כגון שליבה מצד אחד — שאין בליבוי פטור כל המדורה, ולא ברוח. אלא צד אחד דמדורה ליבה הוא, וצד אחר ליבה הרוח. ואם לא היתה המדורה מתלבה כי אם מצד אחד — היה הולך ויכה, מחמת שהוא מועט. ומחמת שהאשות מתחברות יחד — מתגלת האש ומוקת. ולא דמי השתא לזורה ורוח מסייעתו, דמה שליבה לא טייע הרוח כלום.

רבא אמר כגון שליבה ברוח מצויה וליבתה הרוח ברוח שאין מצויה — והכי פירושו: אם יש בליבוי כדי ללבות עם רוח מצויה — חייב, דחשיב כאילו עושה הכל בפני עצמו. ואם לאו, שאין בליבוי בהדי רוח מצויה כדי ללבות, אלא על ידי רוח שאין מצויה מסייעתו — נעשה המלכה פטור, דברוח שאינה מצויה לא הוה ליה לאסוקי אדעתיה.

רבי זירא אמר כגון דצמרה צמורי — לא נפח באור כעין נשיבת הרוח, אלא חום הבל פיו הוציא על האור ללבותו. והכי קאמר: אם יש בליבוי בפני עצמו כדי ללבות — חייב, ואם לאו — פטור, אף על פי שבסיוע הרוח מלכה. דלא הוה ליה לאסוקי אדעתיה שתצטרף נשיבת הרוח לצימור שלו, ויסתיע על ידי ללבות. דלא שכיח שתצטרף נשיבת הרוח עם הצימור לסייע, כי הם מקלקלים זה את זה, אף על פי ששניהם מצד אחד, כי הצימור חם והרוח קר. **רב** אשי אמר כי אמרינן זורה ורוח מסייעתו הני מילי לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה — וכשגורם לזרות, הרוח המסייעתו הוי מלאכת מחשבת, ולהכי חייב בגרמת זרייה זו. אבל עושה מעשה של זרייה בפני עצמו לא אקרי (זורה), לכך דלא לא מקרי מבעיר אלא גורם, והתורה לא חייבה אלא מבעיר ולא גורם (אלא) המערה על ידי רוח המסייעתו. ולהכי חשיבא הא גרמא לענין האש ככל שאר גרמות, דקיימא לן: גרמא בנוקין פטור. ומר בר רב אשי דפרקי גבי רקתא ב"לא יחפור" (בבא בתרא כז, א); מאי שנא מזורה ורוח מסייעתו — מצי סבר כרב אשי דבא, דהתם לענין חיוב הרחקה חשיב גריד דליה, וערין להרחיק. ואפילו רבי יוסי כמו הרחקת סולם מהשוכן חשיב גריד דליה לענין הרחקה, אף על גב דלא חשיב ליה התם אלא גרמא, דפטור מתשלומין — מכל מקום אסור, וצריך להרחיק. וגף היוצא מתחת הפטיש, דחשיב מזיק — משום דניחא ליה דתיזיל, ומכה בכח כל כך שאחר גמר כחו יזיק ברוח מצויה. וכך משני ב"לא יחפור". ולא רצה להעמיד שמכה כל כך בכח עד שמויק בכח אדם לכדו בלא רוח — דאם כן לא הוה תני לה גבי נוקין דאש, אלא גבי נוקין דאדם.

והכא גרמא בנוקין — מתוך כך נראה דאם שנים הביאו עצים ואור וליבו שניהם, ואין בכל אחד כדי ללבות — פטור. ותימה הוא.

מסורת הש"ס

- א. ירושלמי ביק פ"ו ה"ד. וראה תוספתא ביק פ"ו כב. מכלילת דרש"י שנות כב, ג.
- ב. תוספתא שם. מכלילת דרש"י שם.
- ג. ב"ב כז, א (ע"יש). וראה ירושלמי שבת פ"ו ה"ב.
- ד. ראה ירושלמי ביק שם ה"ד.
- ה. ב"ק כז, ו (ושם סומנו מקבילות).

לשון

שרגא מלה זו במשמעות נר היא ארמית, והושאלה גם לעברית לש"ח (סירא) וגם לפורסית בצורה sarg.

צמרה צמורי הפועל "צמרה" בארמית עניינו לחסם. ומכאן הושאל גם לעברית כגון במה "צמוריות" שיקר משמעה קדחת (היוצרת הגובה של רעידה). ולעניינו מדובר כשמלכה את האש לא בנשיפה חזקה אלא מוטט מעט, כמי שמחבם דבר ברוח פני.

קיונים

כזורה ורוח מסייעתו שהרי מלאכת הזורה, היא מן המלאכות שחייבין עליהן שבת, וזריה אינה נעשית אלא בסיוע הרוח. משמע שסיוע הרוח אינו פותר את העושה מחיובו. ואף כאן, כיון שהוא ליבה את האש, מדוע יפטור בלל סיוע הרוח? **כגון שליבה מצד אחד** בתוס' הסבירו בשתי פנים, אם באופן שהוא ליבה מצד אחד, והאש ליבתה מצד שני, ואילו היה הוא לבדו מלכה — לא היה באש כדי ליצור שריפה. לפי שהיתה כבה מאליה, אבל כאשר מצטרפת גם האש מן הצד השני נעשתה דליקה גדולה, אלא שדבר זה אינו מצד כל כך, ולכן פטור. ובאופן אחר, שהיה הוא מלכה את האש מצד אחד, ואחר כך באה הרוח וליבתה את האש מצד שני, והלכה האש בכיוון נשיבת הרוח, שאו אפשר לומר שליבויו שלו לא נרם כלל את הדליקה.

צמרה צמורי כלומר, הימם אותה את החולות. שלא ליבה ממש כדרך שנושפים רוח, אלא קח פתח פיו וגשם עליה לחממה. ובכונן זה, אף בצירוף של רוח, אין זה מספיק בדרך כלל כדי ליצור דליקה (ראה ברש"י ותוס').

מלאכת מחשבת אסרה תורה. כמו שהנמוק של "מלאכת מחשבת" הוא נמוק לפטור מכהת עבודת שבת שאינן נעשות מתוך כוונה ומחשבת תחילה. הדרו אף נמוק לחיוב. כלענין שבת אין דנים רק במעשה שעושה האדם לבדו, אלא גם בצירוף התנאים שהיו

שם כדי להחשיבו כמלאכה. וכשם שהאופה או מבשל בשבת חייב רק משום שיש שם אש, כי הנעמדת הכירה, או הכנסת תבואה אנה נחשבת מלאכה כשליעצמה — כך בריחה, חלק העשייה שלו עשוי מתוך כוונה תחילה שציטרף עם הרוח, והיא נחשבת לענין שבת כמעשה גמור. אבל לענין נוקין מביאים בחשבון מה שעושה האדם עצמו בפועל.

אורה ההלכה

ליבה וליבתה הרוח וכו' כתב הרמב"ם: ליבה אדם את האש וליבתה אותו וכו' רוח — הרי המלכה חייב, שהרי גרם לנוק. שאינו פוסק כרב אשי לענין גרמא בניוקין. וראה ברבי"ד ובנושאי הכלים. והרמ"א כתב שיש אומרים (תוס', א"ש) שאין המלכה חייב אלא כאשר ליבוי בלבד יכול לגרום לדליקה ואילו הרוח לבה אינה יכולה לעשות כן. אבל אם אין בכל אחד מהם כדי ללבות, או שיש בכל אחד מהם כדי ללבות — הרי פטור שאין זה אלא גרמא בניוקין. ודבריו רב אשי. (רמב"ם ספר נוקין הלכות נטק מנוון פ"ד ה"ו ש"ע ח"מ ת"ח טו.)

עצים או אבנים וכו' גרם לדליקה ושריפה האש עצים או אבנים או עפר — חייב לשים הכל. (רמב"ם שם ה"ז. ש"ע שם ס"ף א, ב.)

*פלייא" (צ"ל: פליא) מן אופרתית pelo — את, רחת לוריה.

גמרא דשכיח אש גבייהו — אין בני חנם מזהרין נהו, ללך עומדין, הלך לילא לנימור זה פשע. אבל גדיש כר' — לזילא למימר אטס הוי. ונרבי יהודה] — פלוגתא דרבי יהודה כהאי פיקא (פ"ג, ב). כל בעלי קומה — אף בעלי חיים ואלוהים. נירו — מרישה של נורע. סתקון טיך זכאניס, לזיכה נסאר דריס. והוה אמינא מה שבשדה — מצולה, קאמר קרא, ולא קרקע מנש. לזי כח קמה נדיח, דשעתא אמריי "שדה" לנוסא של קרקע. הכי גרסינן: כולי האי נמי לאין דומין — כלומר: להכלל השונים הדיקים, שקדימם לפרענות. טיבותא הוא — שלא ילאו נרעה העמידה ללא, לכמיז כו'.

תוספות

לרבות כל בעלי קומה — בקונטרס פירש: כל בעל חיים. אבל בירושלמי משמע דמרבין אילנות וכל דבר המחובר. והכי איתא תוס': אי מה הדיש מיוחד מיוחד שהוא תלוש מן הקרקע, אף כל שהוא תלוש מן הקרקע — תלמוד לומר "ואי הקמה".

מסורת הש"ס
 ו. (כל הענין) ראה ירושלמי ב"ק פ"ו ח"ה. ילקיש שמות שמה.
 ז. ראה ירושלמי פאה פ"ו ח"ה. שם סוטה פ"ט ח"ב.
 ח. מילתא שנות כב. ה.
 ט. ב"ק ה, ו (שם סומנו מקבילות).
 ט. (ד"ק זו) שם ט"א, ו (שם סומנו מקבילות).
 י. ירושלמי ב"ק שם. מקבילת ומקבילת דרשביי שם. וראה ב"ק ו, א. י. א.
 יא. מקבילת שמות י, כב. ילקיש תורה רז.
 יב. פסחים ב, א. תענית י, ב.

לרבות

למה לי דכתב רחמנא יש בכתיו: למה לי דכתב: בעלי קומה יש בכתיו ועוד: בעלי קומה. כתב או השדה יש בכתיו: כתב נמי או השדה. צריא דאי כתב רחמנא בכתיו ועוד: אי כתב רחמנא. מדי אחרינא לא יש בכתיו: אבל שדה גופיה לא. שנאכל גדיש כבד יש בכתיו: שאנכל כבד. נמי לאין דומין יש בכתיו: ואקדומי נמי.

הקולם

אכלה אבנים
 האש כמגנן אינה יכולה לשרוף אבנים (מכבד אבני ביסומן וכיוצא בזה). ואולם מאחר שרוב אבני המגן נוב (הסלעים) בארץ הם אבני גיר, הרי כאשר מתחממות האבנים באש נוצרת תגובה כימית שבה תגיר (CaCO3) ונמצא (CaO) ונחמק נעשית פריכה מאד, וברדת הגשם עליה היא עשויה להישרב או להתמוטט.

"כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם המבער את הבערה" (שמות כב, ה). לומר שגם על השחתת השדה עצמו חייב המבער.

ד גמרא ובפירושו הפסוק שהובא במשנה **אמר רבא: למה לי (לאיזה ענין נצרך) דכתב רחמנא (שכתבה התורה) "קוצים" גדיש" "קמה" ו"שדה", שלכאורה הם דוגמאות מיותרות? ומסביר: צריכי (נצרכו) כולם להיאמר, דאי כתב רחמנא (שאינו כתבה התורה) "קוצים" בלבד, הוה אמינא (היינו אומר): קוצים הוא דחייב רחמנא (שחיבה התורה). משום דשכיח (שמצויה) אש גבייהו (אצלם) ושכיח דפשע (ומצוי הדבר שפושע) וגורם ברשלנותו לדבר זה, אבל גדיש שלא שכיח (מצויה) אש גבייהו (אצלם) אצל ערימות התבואה, ולא שכיח (מצוי הדבר) דפשע (שהאדם פושע) ככך — אימא (אומר) שלא יתחייב. ואי כתב רחמנא (ואילו כתבה התורה) "גדיש" בלבד, הוה אמינא (היינו אומר): דווקא גדיש חייב רחמנא (שחיבה התורה). משום שהפסד מרובה הוא, אבל שריפת קוצים שהפסד מועט — אימא (אומר) שלא, על כן משמע לנו הכתוב שאפילו על נזקי קוצים חייב המלה "קמה" למה לי — ללמד: מה קמה שהיא בגלוי, אף כל דבר שבגלוי חייב עליו המבער, ואילו על דברים שהיו טמונים ושרפתם האש — אין המבער חייב עליהם. ושואלים: ולר' יהודה שמחייב גם על נזקי טמון באש, "קמה" למה לי? ומשיבים: לדעתו באה המלה "קמה" לרבות כל בעלי קומה, שאין הכתוב מחייב רק תבואה אלא כל דבר העומד, אף אילנות, ואפילו בעלי חיים. ושואלים: ורבנן (וחכמים) שלמדו ממלה זו לרין טמון, לרבות כל בעלי קומה מנא להו (מניין להם)? ומשיבים: נפקא להו (יוצא להם) הדבר ממה שנאמר "או" ו"קמה", ו"או" זה לשון ריבוי הוא. ושואלים: ור' יהודה כיצד מפרש הוא את המלה "או"? ומסבירים: מביעי ליה (צריך הוא אותן) כדי להלק, שעל כל אחד מאלה המנויים בתורה הוא חייב, שאם לא כן היינו נצרכין להקל (מניין להם)? ומשיבים: נפקא להו (יוצא להם) אחר, שנאמר "או השדה". ושואלים: ור' יהודה, מה הוא לומר מ"א השדה"? ומשיבים: אידי דכתב רחמנא (מתוך שכתבה התורה) "קמה" גם כן "או השדה", ויש בה רק משום יפוי הלשון, ואין ללמוד דבר מסוים לגופו של ביטוי זה. וממשיך רבא וחקי קומה "שדה" למה לי — לאתויי (להביא לרבות) לחכה האש את נירו (השדה החרוש שלו) וסכסכה (הרכה) את אבניו שגם על נזקים אלה חייב לשלם. ושואלים: ולכתוב רחמנא (ושכתוב התורה) "שדה" ולא כני הנך (נצטרך את אלה)! שאם על נזקי שדה שאינו מתחלה בשריפה חייב, לא כל שכן על נזקים אחרים! ומשיבים: צריכא (צריך) הדבר להיאמר: דאי כתב רחמנא (שאינו כתבה התורה) "שדה" בלבד, הוה אמינא (היינו אומר) מה שבשדה — אין (כן) מידי אחרינא (דבר אחר) — לא, על כן קא משמע לן (ומשמיע לנו) שחייב על הכל.**

אמרים שרק אם שרפה האש את כל אלה ביחד חייב לשלם. ושואלים: ורבנן (וחכמים). דין זה לחלק מנא להו (מניין להם)? ומשיבים: נפקא להו (יוצא להם) דבר זה מ"א" אחר, שנאמר "או השדה". ושואלים: ור' יהודה, מה הוא לומר מ"א השדה"? ומשיבים: אידי דכתב רחמנא (מתוך שכתבה התורה) "קמה" גם כן "או השדה", ויש בה רק משום יפוי הלשון, ואין ללמוד דבר מסוים לגופו של ביטוי זה. וממשיך רבא וחקי קומה "שדה" למה לי — לאתויי (להביא לרבות) לחכה האש את נירו (השדה החרוש שלו) וסכסכה (הרכה) את אבניו שגם על נזקים אלה חייב לשלם. ושואלים: ולכתוב רחמנא (ושכתוב התורה) "שדה" ולא כני הנך (נצטרך את אלה)! שאם על נזקי שדה שאינו מתחלה בשריפה חייב, לא כל שכן על נזקים אחרים! ומשיבים: צריכא (צריך) הדבר להיאמר: דאי כתב רחמנא (שאינו כתבה התורה) "שדה" בלבד, הוה אמינא (היינו אומר) מה שבשדה — אין (כן) מידי אחרינא (דבר אחר) — לא, על כן קא משמע לן (ומשמיע לנו) שחייב על הכל.

אגב הדברים שאמרנו מביאים מדרש אגדה שאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם, ובגללם היא באה, ובכל זאת אינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה, שנאמר: "כי תצא אש ומצאה קצים" (שמות כב, ה). אימתי אש יוצאה — בזמן שקוצים מצוין לה, ואף הפורענות אינה באה אלא כשיש רשעים, ואולם אינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה, שנאמר "ונאכל גדיש", ונדיק בלשון: "ונאכל גדיש" לא נאמר, אלא "ונאכל גדיש", לומר שנאכל גדיש כבר שעוד לפני שנשרפו כל הקוצים כבר נשרף הגדיש, שהוא עיקר התבואה שבשדה. וכיוצא בו תאני (שנה) רב יוסף ברייתא זו: מאי דכתיב (מהו שואמר) בכמה בכורות: "ואתם אש תצאו איש מפתח ביתו עד בקר" (שמות יב, כב) מדוע נאמר הדבר אף לישראל שלא נגזרה עליהם פורענות זו כלל? כי כיון שנתן רשות למשחית להרוג אינו מבהין בין צדיקים לרשעים ופונע באלו ובאלו, ולא עוד, אלא שמתחיל מן הצדיקים תחלה, שנאמר: "והכרתו מן צדיק ורשע" (יחזקאל כא, ח) וצדיק בפסוק קודם לרשע. כני (בכה) רב יוסף: כולי האי נמי (כל אלה גם כן) הצדיקים לאין דומים בזמן הפורענות. אמר ליה (לן) אבוי: טיבותא הוא לגבייהו (נדבר טוב הוא עבורם) לצדיקים שמתים תחילה, דכתיב (שנאמר): "כי מפני הרעה נאסף הצדיק" (ישעיה נז, א), כדי שלא יסבול בסבל שבראית רעת עמו. ועוד בעניינים אלה: אמר רב יהודה אמר רב:

"פי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם המבער את הבערה".
ד גמרא ואמר רבא: למה לי דכתב רחמנא "קוצים" גדיש" "קמה" ו"שדה"?
 צריכי, דאי כתב רחמנא "קוצים", הוה אמינא אש קוצים הוא דחייב רחמנא, משום דשכיח אש גבייהו ושכיח דפשע, אכל גדיש דלא שכיח אש גבייהו ולא שכיח דפשע — אימא לא; ואי כתב רחמנא "גדיש", הוה אמינא: גדיש חייב רחמנא, משום דהפסד מרובה הוא, אבל קוצים דהפסד מועט — אימא לא; "קמה" למה לי? ימה קמה בגלוי, אף כל בגלוי. "הלרבי יהודה, דמחייב אננן קמא, אש, "קמה" למה לי? — לרבות כל בעלי קומה. ורבנן, לרבות כל בעלי קומה מנא להו? — נפקא להו מ"או הקמה". ורבי יהודה? — "או" מיבעי ליה לחלק, ורבנן, לחלק מנא להו? — נפקא להו מ"או השדה". ורבי יהודה? — "אידי דכתב רחמנא "או הקמה", כתב "או השדה". "שדה" למה לי? — לאתויי לחכה נירו וסכסכה אבניו. — ולכתוב רחמנא "שדה" ולא בעי הנך! — צריכא, דאי כתב רחמנא "שדה", הוה אמינא: מה שבשדה אין, מידי אחרינא לא, קא משמע לן.

ד גמרא רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם, ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה, שנאמר: "כי תצא אש ומצאה קצים", אימתי אש יוצאה? בזמן שקוצים מצוין לה. ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה, שנאמר "ונאכל גדיש"; "ונאכל גדיש" לא נאמר, אלא "ונאכל גדיש", ונדיק בלשון: "ונאכל גדיש" לא נאמר, אלא "ונאכל גדיש", לומר שנאכל גדיש כבר שעוד לפני שנשרפו כל הקוצים כבר נשרף הגדיש, שהוא עיקר התבואה שבשדה. וכיוצא בו תאני (שנה) רב יוסף ברייתא זו: מאי דכתיב (מהו שואמר) בכמה בכורות: "ואתם אש תצאו איש מפתח ביתו עד בקר" (שמות יב, כב) מדוע נאמר הדבר אף לישראל שלא נגזרה עליהם פורענות זו כלל? כי כיון שנתן רשות למשחית להרוג אינו מבהין בין צדיקים לרשעים ופונע באלו ובאלו, ולא עוד, אלא שמתחיל מן הצדיקים תחלה, שנאמר: "והכרתו מן צדיק ורשע" (יחזקאל כא, ח) וצדיק בפסוק קודם לרשע. כני (בכה) רב יוסף: כולי האי נמי (כל אלה גם כן) הצדיקים לאין דומים בזמן הפורענות. אמר ליה (לן) אבוי: טיבותא הוא לגבייהו (נדבר טוב הוא עבורם) לצדיקים שמתים תחילה, דכתיב (שנאמר): "כי מפני הרעה נאסף הצדיק" (ישעיה נז, א), כדי שלא יסבול בסבל שבראית רעת עמו. ועוד בעניינים אלה: אמר רב יהודה אמר רב:

אמרים שרק אם שרפה האש את כל אלה ביחד חייב לשלם. ושואלים: ורבנן (וחכמים). דין זה לחלק מנא להו (מניין להם)? ומשיבים: נפקא להו (יוצא להם) דבר זה מ"א" אחר, שנאמר "או השדה". ושואלים: ור' יהודה, מה הוא לומר מ"א השדה"? ומשיבים: אידי דכתב רחמנא (מתוך שכתבה התורה) "קמה" גם כן "או השדה", ויש בה רק משום יפוי הלשון, ואין ללמוד דבר מסוים לגופו של ביטוי זה. וממשיך רבא וחקי קומה "שדה" למה לי — לאתויי (להביא לרבות) לחכה האש את נירו (השדה החרוש שלו) וסכסכה (הרכה) את אבניו שגם על נזקים אלה חייב לשלם. ושואלים: ולכתוב רחמנא (ושכתוב התורה) "שדה" ולא כני הנך (נצטרך את אלה)! שאם על נזקי שדה שאינו מתחלה בשריפה חייב, לא כל שכן על נזקים אחרים! ומשיבים: צריכא (צריך) הדבר להיאמר: דאי כתב רחמנא (שאינו כתבה התורה) "שדה" בלבד, הוה אמינא (היינו אומר) מה שבשדה — אין (כן) מידי אחרינא (דבר אחר) — לא, על כן קא משמע לן (ומשמיע לנו) שחייב על הכל.

אגב הדברים שאמרנו מביאים מדרש אגדה שאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם, ובגללם היא באה, ובכל זאת אינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה, שנאמר: "כי תצא אש ומצאה קצים" (שמות כב, ה). אימתי אש יוצאה — בזמן שקוצים מצוין לה, ואף הפורענות אינה באה אלא כשיש רשעים, ואולם אינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה, שנאמר "ונאכל גדיש", ונדיק בלשון: "ונאכל גדיש" לא נאמר, אלא "ונאכל גדיש", לומר שנאכל גדיש כבר שעוד לפני שנשרפו כל הקוצים כבר נשרף הגדיש, שהוא עיקר התבואה שבשדה. וכיוצא בו תאני (שנה) רב יוסף ברייתא זו: מאי דכתיב (מהו שואמר) בכמה בכורות: "ואתם אש תצאו איש מפתח ביתו עד בקר" (שמות יב, כב) מדוע נאמר הדבר אף לישראל שלא נגזרה עליהם פורענות זו כלל? כי כיון שנתן רשות למשחית להרוג אינו מבהין בין צדיקים לרשעים ופונע באלו ובאלו, ולא עוד, אלא שמתחיל מן הצדיקים תחלה, שנאמר: "והכרתו מן צדיק ורשע" (יחזקאל כא, ח) וצדיק בפסוק קודם לרשע. כני (בכה) רב יוסף: כולי האי נמי (כל אלה גם כן) הצדיקים לאין דומים בזמן הפורענות. אמר ליה (לן) אבוי: טיבותא הוא לגבייהו (נדבר טוב הוא עבורם) לצדיקים שמתים תחילה, דכתיב (שנאמר): "כי מפני הרעה נאסף הצדיק" (ישעיה נז, א), כדי שלא יסבול בסבל שבראית רעת עמו. ועוד בעניינים אלה: אמר רב יהודה אמר רב:

קיונים

או אבנים או עפר שאף שאין האש שורפת אותם, מכל מקום היא תורכת אותם וגורמת להם נזק, וחייב לא רק על מה שמתחלה אלא על כל נזק אחר הבא על ידי האש (ר"ש).
בעלי קומה ר"ש מסביר: לרבות אילנות ובעלי חיים. ומן הירושלמי משמע שהמלה "קמה" באה לרבות כל מה שמחובר עיין לקרקע, שאינו גדיש = תבואה קצורה. ואילו הרבאי פירש בפרשן אחר שבא הדבר לרבות כל מיני דברים העומדים וצומחים בשדה, ואף שאין הדרך לעשות מהם גדיש (וכן מיני ירקות וכיוצא בהם). שהם "בעלי קומה". ועוד פירש הרבאי: שבא הדבר לרבות כל דבר שיש לו קומה כלשהי, כלומר: כל מיני חפצים, וכל דברים אחרים שאין דבר שאין לו קומה כל שהיא.
 למה שבשדה אין רשע מסביר בו אם היה כתוב רק "שדה" הייתי כבר שמונת הכתוב לומר: דברים המצויים בשדה, ולא הייתי חושב לקלוט נזק השדה בכלל. אבל כיון שכתוב במפורש גם קמה וגדיש אנו מבינים שכוונת "השדה" לשדה גופו. והרשב"א

מסורת הש"ס

א. פסחים ב.א. תענית יב.
 רואה גם מליטא שנות יב.
 כב. ב"ר פפ"ו ו' שם פפ"ו
 ב. חולין צ"ב, פסחים ד"א.
 ילקושי תורה קנב. שם ר"י.
 ג. ספרי ומדרש תנאים
 דברים לב, כה. ילקושי תורה
 תחוקה. שם י"ד חלב. שם
 רפ.

ג. ספרי ומדרש תנאים
 שם. ר"י פ"א ד'. ילקושי
 תורה סו. שם י"ד ר"א.
 ד. ילקושי תורה שמה.

גדרות

יתבי בני אבינו בעוונת
עגלמא וש כחתי: בני
אינו בעוונת.
בעוונת עגלמא יש כחתי:
בעוונת עגלמא.
באמצע הדרכים דמיון
דיחובא ליה רשותא
כחתי: באמצע הדרך דמיון
דאית ליה רשות.
שולמאן המות מפקידו
כחתי: מפני ששולמאן
המות מפקידו.
כליו יש כחתי: כליו
שנאמר במנפשת יפקידו
כליו וראה כחתי.
אלוהי הנביא כחתי: ועד:
אלוהי.
קמיה דרבי יצחק כחתי:
ועד: אקילעא דבי רבי
יצחק.
אמר לתן או הכי איתא ש:
כחתי: איתא.

לעולם יכנס אדם הנמצא בדרך לעיר ב"כי טוב" (באשית א, ד), וכן יצא מן העיר לדרך ב"כי טוב", שנאמר במכת בכורות במצרים: "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר" (שמות יב, כב), והוא מביאים, אגב דברים אלה תנו רבנן (שנו חכמים): מניפת דבר בעיר – כנס רגליך; כלומר מעט ביציאה מן הבית, שנאמר: "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר" (שם), ואומר כיצא ב"לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בערך הכי כמעט רגע עד יעבור זעם" (ישעיהו כו, כ), ואומר "מוחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה" (דברים לב, כה). ושוואלי: מאי (מה) צורך להביא "ואומר" פסוקים נוספים לראיה, כאשר כלורה אפשר ללמוד מהנהגה זו מפסוק ראשון בלבד? ומסבירים: גם כשהבאנו את הפסוק הראשון "ואתם לא תצאו..." עד בקר", יש מקום לשאול: וכי תימא **הני מילי** (ואם תאמר דברים אלה) אמורים שלא יצא דווקא בלילא [בלילה] כאשר המשחית בעיר, אבל ביממא [ביום] – לא, תא שמע [בוא] ושמתן מה שנאמר בכחוב "לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך". ואף על פסוק זה יש מקום לשאול: וכי תימא, הני מילי היכא דליכא אימה מגואי [ואם תאמר: דברים אלה אמורים דווקא במקום שאין אימה חפופים], ולכן ראוי להתחבא בבית. אבל הובא דאיכא [במקום שיש] אימה מגואי [ומכופרים], כי נפיק יתיב בני אינשי בעוונתא בעלמא טפי מעלי [כאשר האדם יוצא ויושב בין אינשים בחברה עם כולם – טוב הדבר יותר], על כן תא שמע [בוא ושמתן] מן הכחוב "מוחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה" לומר: אף על גב (אף על פי) שמחדרים אימה מכל מקום מוחוץ תשכל חרב, ומוטב להישאר בבית. ומסופר: רבא בעירן רחאא הני סכר כוי [בזמן דבר היה סוגר את חלונות ביתו] דכתיב [שמואל] "כי עלה מות כחתינו" (יחזקאל טו, ט). תנו רבנן (שנו חכמים): אי ש רעב בעיר – פור רגליך, כלומר, סע מן העיר, שלא תמצא פתרון לדבר במקומך, שנאמר: "ויהי רעב בארץ ויורד אברם מצוימה לגור שם" (בראשית י"ז, י), ואומר כיצא בו: "אם אמרנו נבא העיר והרעב בעיר ומתנו שם" (מלכים ב, ד, ו), ושוואלי: מאי [מה] "ואומר" לשם מה מביא את הפסוק הנספח? ומסבירים: אף שהבאנו את הכחוב מאברהם שירד בזמן הרעב למצרים, יש מקום לומר: וכי תימא, הני מילי היכא דליכא [ואם תאמר: דברים אלה שצריך לצאת מן המקום אמורים דווקא – במקום שאין] ספק

בכי טוב – בעוד מהם זרמתו לין נחלון, ולא יתחנן עד שמתקן, ולקצר לא יעשה ללא עד שליו. "כי טוב" לטעם מעלת האור כי טוב, כלומר: טוב הוא ללא זר זרע וזרעו מן המין והליטתו. הרב – חרצו של מלך היות. אימה – אם אמרנו כו' – נחלצנו מלשית מוציאים. דליכא ספק נפשות – נמקום שמגלה שם, תא שמע – וסיפיה קדקא יעשה לנו ונפלה אל ממנה חרט אל חיותו נהיה" וגו'. והני מילי דלית בהו נקבה – דהתם מאוס נקבה הוא לעצמי. דשוואי לתריוכו – אגדתא ושמעתתא דכתיב לתם, וטעמא שון כה, שמתלו ותפתלו בה.

הוסיפות

לעולם יכנס אדם בכי טוב – מדקדק רבני חס ומתקדים כניסה ליציאה – דבכנס עמיר אחרת איירי. מוליין בריש פסחים (דא, מאברהם דמצפרא טני לורו מוות, דכתיב "וישכס אברהם בבקר". ודלמא משום כי טוב הוא דלא חשקים אלא ודאי מביתו לא שדיך למימר שיצא בכי טוב, שמכר המוקשים והתחמים. ואף על גב דהכא מיתוי קרא "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר" שמעט דמביתו נמי מיירי ית לב לומר דכיון דהוה סנתא חשיב כמו לעיר אחרת. ובפרק קמא דתענית (ג, ב.) מיתוי קרא "דיחבקו אורי". ורבינו יצחק אומר דאין לקדקס בזה, דאורחא דגמרא בהכי, בפרק "בבבא מדליקין" (שבב דב, ד.) בין השמשות כהרף עין, זה כנס וזה יצא. ובפרק "עושין ספקין" (ערויבין כ"א, א.) נמי אמרין: אבל אדם מטפס ועולה מטפס ויורד. והא דיליף מייושכס אברהם בבקר" – שפיר לין, דמשום כי טוב לא היה צריך לתם, כיון דאזל לדבר מצוה, דשולחו מצוה אין נדוקין.

שולמאן המות מפקידו שם כליו – לא גרסינן "שנאמר למכמש יפקידו כליו" – דגבי עשרה מסעות של סחרוב כתיב האי קרא (בישעיה ט' י"ב) על עית עבר במגרון למכמש יפקידו כליו".

יתבי רב אמרי ורב אסי קמיה דרבי יצחק נפחא, מר אמר ליה: לימא מר שמעיתתא, ומר אמר ליה: לימא מר אגדתא. פתח מר, לימא מר אגדתא ולא שביק מר, פתח מר, לימא מר שמעיתתא ולא שביק מר. אמר להם: אמשול לכם משל, למה הדרך דומה? לאדם שיש לו שתי מלקטות לו לבנות, ולידה הזקנה מלקטת לו שחורות, נמצא קרח ומכאן: אמר ליה: אי הכי, אימא לכו מלקטא דשוניא לתריוכו: "פי תצא אש ומצאה קוצים" –

אבל היכא דאיכא [במקום שיש] ספק סכנת נפשות מוחוץ לעיר – לא יצא, לכן תא שמע [בוא ושמתן] מה שנאמר שם "לכו ונפלה אל מותנו אדם אם יחיונו נחיה" (מלכים שם), ללמד שאף כשיש סכנת נפשות במקום אחר מוטב לברוח לשם מפני הרעב. תנו רבנן (שנו חכמים): אם יש דבר בעיר – אל ילך אדם באמצע הדרך, מפני ששולמאן המות מהלך או באמצע הדרכים, שכיון דיהיבא ליה רשותא מטגי להדיא (שניתנה לו רשות למשול בעיר הרי הוא הולך למישרין) ולא בצדדים. לעומת זאת אם שלום ושקט בעיר – אל ילך בעירי דרכים, שכיון דלית ליה רשותא, מלכתיה כחתינו ומסגי (שכיון שאין לו למלאך המות רשות לשלוט, הוא מתחבא והולך בצד). תנו רבנן (שנו חכמים): אי ש דבר בעיר – אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת, שולמאן המות מפקידו שם כליו, ומשום כך הוא מקום מסוכן. ומעירים: והני מילי [ודברים אלה] שלא יכנס לבית הכנסת אמורים היכא דלא קרו ביה דרדקי [במקום שאין לומדים בו התינוקות מקרא] ולא מצלו ביה [מתפללים בו] עשרה, אבל אם היו בו דברים אלה – אין הוא מקום סכנה. תנו רבנן (שנו חכמים): אם היו הכלבים בוכים כלי סיבה – סימן שהם מרגישים ששולמאן המות בא לעיר, כלבים משחקים משעשע אליהו הנביא בא לעיר. ומעירים: והני מילי דלית בהו [ודברים אלה אמורים כשאין ביניהם] נקבה, שבזמן שיש בניהם נקיבה כללה שוחקים הם.

מסופר, יתיב ינבון רב אמר ורב אסי קמיה [נפני ר' יצחק נפחא, מר אמר ליה: לימא מר שמעתתא (וחסם זה אמר לו: יאמר אדוני דבר הלכה), ומר אמר ליה: לימא מר אגדתא (וחסם זה אמר לו: יאמר אדוני דבר אגדה). פתח למימר אגדתא ולא שביק מר, פתח למימר שמעתתא ולא שביק מר (פתח ורצה לומר אגדה לא הניח לו חסם זה, פתח לומר הלכה לא הניח לו חסם זה). אמר להם: אמשול לכם משל, למה הדבר דומה? לאדם שיש לו שתי נשים, אחת ילדה (צעירה) ואחת זקנה. ילדה מלקטת לו שחורות מתוך שעריו כדי שיראה צעיר, ואילו הזקנה מלקטת לו שחורות מתוך שעריו כדי שיראה צעיר ממנה, ועל ידי שיתוך נמצא קרח ומכאן, וכך אדם גורמים שלא יאמר דבר. אמר ליה: אי הכי [אם כן] שאין אדם מכס מוכן לוותר, אימא לכו מלקטא דשוניא לתריוכו (ואומר לכם דבר השווה לשניכם) שיש בו גם הלכה וגם אגדה, על הכחוב "כי תצא אש ומצאה קוצים" יש לשאול:

לעולם יכנס אדם בכי טוב וכו' כלומר, יקדים אדם להיכנס לעיר בעוד נצוי האור (שנאמר לך כי טוב), וכן אל יצא מן העיר בזמן החשיכה. וכתבו בתוס' בשם ר"ת שכאן מדובר בני שולחן דרכים ובערים זרות, וכיון שאינו נכיר את המקום ראוי לו להיחזק, אם נעמי הליטתים אל עממי חיות, ואם נעמי תקלת ופתחים שברך, ולכן מוטב שילך רק באור. אך עמו הוא בחדריך והעיר המהרשיא שגורא ממשך הכחובים (שכתוב שם 'חבי כמעט רגע עד יעבור זעם') שמדובר בכחוב לא בסכנת מלחמה אלא במניפה שבעיר. מוחוץ תשכל חרב ואין הכוונה לחיוב של מלחמה אלא לחיוב של מלאך המוות (רש"י). פור רגליך שאף שאינו יודע אם יצא מן בנקובים אחר, ובמקומו יש לו קרובים וידידים – מכל מקום יש סיכוי טוב יותר למצוא מוח בנקובים, ולא בעיר מוכת רעב. שולמאן המות מפקידו שם כליו מפני שבהו הנכנסת היו רחוקים מן העיר והרגיל לא היה אדם נצוי בזה אלא בזמן הפעילות, לכן אמרו שהמקום כשאר מקומות של שמנה הוא מקום מוכן לפורענות.

עיונים

לעולם יכנס אדם בכי טוב וכו' כלומר, יקדים אדם להיכנס לעיר בעוד נצוי האור (שנאמר לך כי טוב), וכן אל יצא מן העיר בזמן החשיכה. וכתבו בתוס' בשם ר"ת שכאן מדובר בני שולחן דרכים ובערים זרות, וכיון שאינו נכיר את המקום ראוי לו להיחזק, אם נעמי הליטתים אל עממי חיות, ואם נעמי תקלת ופתחים שברך, ולכן מוטב שילך רק באור. אך עמו הוא בחדריך והעיר המהרשיא שגורא ממשך הכחובים (שכתוב שם 'חבי כמעט רגע עד יעבור זעם') שמדובר בכחוב לא בסכנת מלחמה אלא במניפה שבעיר. מוחוץ תשכל חרב ואין הכוונה לחיוב של מלחמה אלא לחיוב של מלאך המוות (רש"י). פור רגליך שאף שאינו יודע אם יצא מן בנקובים אחר, ובמקומו יש לו קרובים וידידים – מכל מקום יש סיכוי טוב יותר למצוא מוח בנקובים, ולא בעיר מוכת רעב. שולמאן המות מפקידו שם כליו מפני שבהו הנכנסת היו רחוקים מן העיר והרגיל לא היה אדם נצוי בזה אלא בזמן הפעילות, לכן אמרו שהמקום כשאר מקומות של שמנה הוא מקום מוכן לפורענות.

כלבים בוכים וכו' אף שבוודאי אין הכלבים יודעים בדברים אלה, מכל מקום מרגישים הם בחושיהם דבר מה שאין האדם יכול לחוש בו, ולכן הם נמוכים בדרך כלתי גרילה. ומתוך ההתנהגות אפשר להבחין אם פורענות עומדת לבוא או להיפך. יש דבר טוב בנקובים, ולכן הסביר שרבו זה אמרו כאשר אין למצוא סיבה טבעית להתנהגות הכלבים, אבל אם יש סיבה לכך (כגון שמצויה שם נקבה עיטם) – הרי יש להלכות דבר טבעי ולא בחישה של דברים שאינם נראים לעין.

אורח ההלכה
 דבר בעיר על אדם להזהר מכל דבר הנביא לידו סכנה, ומשום כך אמרו הכנסת כי יש לברוח מן העיר כשיש בה דבר, ויש לעשות זאת דווקא בתחילת הדרך, כשלא התחנן עדיין, אבל לא כשהתחנן, שיש דבר סכנה. ושע' י"ד קט"ו, ה' בהגדה.

כי תצא מעצמה — אמתו גרמנו לו שקלטנו, והנחנו הקצה'ם לשלם כאלו הוא הענייה. פתח הכתוב בנזקי — שהזיק ממנו, דכתיב "כי תלך" משמע מעצמה, שהזיק נתון שלו וזכילה ודלקה נתון של מזיקו. וסיים בנזקי גופו — שקבלו "מעצמו", בתיים. מושג חצי — חזקין מן שמוע למתקן, לזיוף גופים עני.

תצא מעצמה, "שלם ישלם המבקר את הפערה" — "אמר הקדוש ברוך הוא: עלי לשלם את הפערה שהבקרתי, אני הציתי אש בציון, שנאמר: "ויצאת אש בציון ותאכל יסודתה" (איכה ד', יא), ואני עתיד לבנותה באש, שנאמר: "ואני עתיד לה נאום ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה" (זכריה ב', ט). שמעתתא (דבר הלכות) שיש ללמוד מספוק זה — פתח הכתוב כאן בלשון השייכת לנזקי ממנו "כי תצא אש", כדרך שבהמתו של אדם ההולכת ומזיקה, וסיים בנזקי גופו ("המבקר את הבערה"), משמע שהזיק מיהס אליו כמי שעשה כגופו, לומר לך: חייב שחייב אדם על אשור הרי הוא ממשו חציו, כלומר המילת את האש הרי הוא כיוורה חציו, שהוא ככוורו, ולא כנוק של ממנו.

ועוד דבר אגדה הקשור קצת בעניינים אלה, נאמר: "ויתאוו דוד ויאמר מי ישקני מים מכור בית להם אשר בשטר, ויבקעו שלשת הגבורים במחנה פלשתים וישאבו מים מכור בית להם אשר בשטר" (שמואל ב כג, טו-טז) ונראה להכמים שלא יתכן לפרש כפשוטו שרצה דוד לשם תאוותו רמו הם לתורה, שמתחבט היה בשאלה בהלכה ולא יכול היה למצוא את פתרונו, ושאלו: מאי קא מיבעיא ליה [מה היתה אותה השאלה שנשאלה לו?]?

דבר חייבו של אדם על נזקים של דבר טמון באש קמיבעיא ליה (ונשאלה לו), ולא ידע דוד המלך אי [אם] לפסוק כאותה שיטה של ר' יהודה שחייב על כך, אי רבנן [אם כחכמים], ופשטו ליה מאי דפשטו ליה [ופתרו לו מה שפתרו לו] שחייבו תשובה לכך מן החכמים שבבית להם. רב הונא אמר: כך היה מפשה, גדישים של שטרות של ישראל היו [והיו שם] דהו מטמרי [שהיו מתחבטים] פלשתים בהו [בהם]. והדרן להניצל מהם היתה שריפת הגדישים הללו עליהם, וקא מיבעיא ליה [ונשאלה לו לדרן] שאלה זו: אמנם ככלל אסור לאדם להציל עצמו בממון חבירו, אבל אתה מלך אתה, וכלל הוא שמלך פורץ גדרות של אישים על מנת לעשות לו דרך לצרכי מלכותו ואין מוחין בידו ומשום כוח המלכות מותר לך. ואילו רבנן [חכמים]. ואיתמא [ויש אומרים] שהיה זה ובה בר מרי, אמר: משעה שהיה כך היה, גדישים של שטרות של ישראל היו [היו] גדישים של ערשים של פלשתים היו שם, שומן הקציר היה אז, כנאמר שם "ויבאו אל קציר אל דודי" (שם). וקא מיבעיא להו [ונשאלה להם] שאלה זו: מהו, האם מותר ליטול גדישין של שטרות של ישראל ליתן לפני בהמתו, על מנת לשלם להם את כך מותר גדישין של ערשים השייכים לפלשתים? שלחו להו [והיו שם] דברי הכתוב: "חבול ישיב רשע גזילה ישלם" (יחזקאל לג, טו), לומר: אף על פי שגזילה שגול משלם — רשע הוא, ומכאן שאסור לאדם לגזול אף אם כוונתו לשלם לאהר מכן, אבל אתה מלך אתה, ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו. ושואלים: בשלמא למאן דאמר [ונניח לשיטת מ"י שאומר] שהיתה השאלה האם רשאי לאחלופי [לחזקין] גדיש בגדיש, היינו דכתיב חד קרא [והיו שכתוב בפסוק אחר]: "ותהי שם חלקת השדה מלאה ערשים" (שמואל ב יג, א), וכתיב חד קרא [וכתוב פסוק אחר]: "ותהי חלקת השדה מלאה ערשים" (דברי הימים א יג, א). וכדרך זו מיישבים את ההבדל בין הפסוקים, ששתי שדות היו, חד שהערשים של ישראל היתה, השדה האחרת של הערשים של פלשתים היתה, אלא למאן דאמר למקלי, מאי איבעיא להו להני טרי קראי [אלא למה שאומר שהשאלה היתה אם לשדוף אותם, לשם מה צדדיהם את שני הפסוקים הסותרים הללו]? ומשיבים: אמר לך [ויכול היה לומר לו] בעל שיטה זו: דהו נמי [שהיו שם] גדישים של ערשים של ישראל דהו מיטמרו בהו [שהיו וכתבים בהם] פלשתים כלומר שני הדברים נכונים, שגם שטרות וגם ערשים היו שם. ושואלים עור: בשלמא למאן דאמר למקלי [ונניח לשיטתו של מ"י שאומר שהיתה השאלה אם לשדוף] היינו דכתיב [והיו שכתובים] "ויחזקל דאמר לאחלופי [אלא למאן דאמר לאחלופי [אלא לדעת מ"י שאומר שהיתה השאלה אם לחזקין]. מאי פירוש "ויצילה"?

מסורת הש"ס
ה. ירושלמי ברכות פ"ד ה"ג. שם העניתי פ"ב ח"ב. ילקיש ב"ר תוספי.
ו. ב"ק כ"ב.
ז. ראה ר"ר פ"ה א. ואתא מדרש שמואל פ"ב. ילקיש ב"ר תוספי.
ח. ראה ב"ק ט"א.
ט. שם ק"ב. ע"י (ע"י).
י. פסחים ק"א. יבמות ע"ב. ב"ב ק"ב. סנהדרין כ"ב. ר"ר שם. מדרש שמואל שם.
יא. ראה ירושלמי סנהדרין פ"ב ח"ה.

ג'רסות

תצא מעצמה בתיי: כי תצא מעצמה. **אמר הקב"ה** — שהבערתי אני הציתי שם בתיי: אלא הקב"ה אמר אני הציתי.

ולכבוד אהיה בתוכה בתיי ועוד: ולכבוד אהיה בתוכה שלם ישלם המבקר את הבערה אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה שהבערתי.

גדישים דעירום ידושראל יש בתיי: גדישים ידושראל.

מלך אתה ומלך מרוץ בתיי ועוד: מלך ומוציא ומתיב חד קרא שם בתיי: ומתיב קרא אחריתי.

בשלמא למאן דאמר הני תרתי יש בתיי: בשלמא למאן דאמר הני תרתי.

תוספות

מהו להציל עצמו בממון חבירו — איבעיא ליה אי חייב לשלם כשהציל עצמו ממנו פקוח נפש. **דלא שביק להו לאחלופי** — בתרתייהו כתיב "ויצילה", של שטרות — שלא נטלה על מנת לשלם ערשים, ושעל ערשים — שלא לקחוח ממי שוכה בה.

דשטרות דישראל הוו, וגדישין ודעדישין דישראל ליתן לפני בהמתו, על מנת לשלם גדישין של ערשים דפלשתים? שלחו ליה: "חבל ישיב רשע גזילה ישלם", אף על פי שגזילה משלם — רשע הוא, אכל אתה מלך אתה, ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו. ושואלים: "היינו דכתיב חד קרא: "ותהי שם חלקת השדה מלאה ערשים", וכתיב חד קרא: "ותהי חלקת השדה מלאה ערשים" — אלא למאן דאמר לאחלופי, מאי איבעיא להו להני טרי קראי? — אמר לך: דהו נמי גדישים דעדישים דישראל דהו מיטמרו בהו פלשתים. בשלמא למאן דאמר למקלי, היינו דכתיב: "ויחזקל דאמר לאחלופי" — אלא למאן דאמר לאחלופי, מאי "ויצילה"? — דלא שבק להו לאחלופי. בשלמא הני פתרי, היינו דכתיב טרי קראי,

לח [ונשאלה לו לדרן] שאלה זו: מהו להציל עצמו בממון חבירו, ולמעשה — האם מותר לו לשרוף את הגדישים הללו כדי להציל עצמו ממסנה. שלחו ליה [והיו חכמים בתשובה על כך: אמנם ככלל אסור לאדם להציל עצמו בממון חבירו, אבל אתה מלך אתה, וכלל הוא שמלך פורץ גדרות של אישים על מנת לעשות לו דרך לצרכי מלכותו ואין מוחין בידו ומשום כוח המלכות מותר לך. ואילו רבנן [חכמים]. ואיתמא [ויש אומרים] שהיה זה ובה בר מרי, אמר: משעה שהיה כך היה, גדישים של שטרות של ישראל היו [היו] גדישים של ערשים של פלשתים היו שם, שומן הקציר היה אז, כנאמר שם "ויבאו אל קציר אל דודי" (שם). וקא מיבעיא להו [ונשאלה להם] שאלה זו: מהו, האם מותר ליטול גדישין של שטרות של ישראל ליתן לפני בהמתו, על מנת לשלם להם את כך מותר גדישין של ערשים השייכים לפלשתים? שלחו להו [והיו שם] דברי הכתוב: "חבול ישיב רשע גזילה ישלם" (יחזקאל לג, טו), לומר: אף על פי שגזילה שגול משלם — רשע הוא, ומכאן שאסור לאדם לגזול אף אם כוונתו לשלם לאהר מכן, אבל אתה מלך אתה, ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו. ושואלים: בשלמא למאן דאמר [ונניח לשיטת מ"י שאומר] שהיתה השאלה האם רשאי לאחלופי [לחזקין] גדיש בגדיש, היינו דכתיב חד קרא [והיו שכתוב בפסוק אחר]: "ותהי שם חלקת השדה מלאה ערשים" (שמואל ב יג, א), וכתיב חד קרא [וכתוב פסוק אחר]: "ותהי חלקת השדה מלאה ערשים" (דברי הימים א יג, א). וכדרך זו מיישבים את ההבדל בין הפסוקים, ששתי שדות היו, חד שהערשים של ישראל היתה, השדה האחרת של הערשים של פלשתים היתה, אלא למאן דאמר למקלי, מאי איבעיא להו להני טרי קראי [אלא למה שאומר שהשאלה היתה אם לשדוף אותם, לשם מה צדדיהם את שני הפסוקים הסותרים הללו]? ומשיבים: אמר לך [ויכול היה לומר לו] בעל שיטה זו: דהו נמי [שהיו שם] גדישים של ערשים של ישראל דהו מיטמרו בהו [שהיו וכתבים בהם] פלשתים כלומר שני הדברים נכונים, שגם שטרות וגם ערשים היו שם. ושואלים עור: בשלמא למאן דאמר למקלי [ונניח לשיטתו של מ"י שאומר שהיתה השאלה אם לשדוף] היינו דכתיב [והיו שכתובים] "ויחזקל דאמר לאחלופי [אלא למאן דאמר לאחלופי [אלא לדעת מ"י שאומר שהיתה השאלה אם לחזקין]. מאי פירוש "ויצילה"?

עיונים
תצא מעצמה מסביר רש"י שאף לענין חורבן הבית הדבר כן, שאמנם את היאש בעיון' לא בעיני נותחילה הקב"ה מרצונו, אלא תנאי ישראל הם שירצו לחורבן. אבל בין שהבעירה בפועל היתה במוטו של מנשה לבן בכיבול בקבל הקב"ה אחריות לזימה על כך הוא עתיד לבנותה. ואני עתיד לבנותה באש — כתב הנהגות ש'השופטתה זו היא לומר שלא במעשה בשר דם נמשך ה'. שהקב"ה באותו דבר עצמו בש נוביא את הופעתה — ממנו עצמו נוביא גם את האנולה. **מאן קא מובעיא ליה** כתבו הראשונים שלא היה ראה לחכמי התלמוד להבין את הדברים המשוערים שנת הסתם היה לו באותו מקום מים מספיקים (רש"י). ואם צנא היה — נשני מה התאווה וזקא למים מיוחדים אלה. היה ארם שותה לצמא כל מים שהוא מוצא (ראב"ד). והראיה כד שבעת מלחמתן און אז מסתבר שיבוא ארם לבקש וזקא מים מיוחדים. ולכן פירשו שאין מים אלא תורה: ודבר תורה נתעלמו ממנו ורצה למצוא פתרון לשאלה. והוא שאמרו שם: "אשר בשער" שרדנו לשער העיר, שהוא המקום שבו נמצא מושב הדוינים והשופטים. **ענון באש וכי'** כלומר, זו היתה אשלה שהיתה לפני דוד למעשה, שכן ארע שטרם אחד נזק לחבירו היה זה ענון, ולא ידע מהו התשובה על כך, וסתפק לו אהו ענון שבו נחלקו לאחר דורות ר' יהודה ור' חננין. ומהוה ש'א' כותב שאין הרב ראה כרובו כלל במקרא. וכל מקום אפשר לומר שלמד זאת מסותרת הכתובים, שבנוקם אחד כותב "חלקת ערשים" ונוקם אחר "חלקת שטרות", ולמדו משם שהיו ערשים מוחבאות בתוך השטרות (או להיפך) והיתה השאלה האם חייב לשלם על חלקת הנראה או גם על השטר (וראה להלן בגמרא). **להציל עצמו בממון חבירו** מודבר רש"י (ר"ה ויצילה) משמע שהשאלה היא האם מותר לעשות זאת למתחילה. אבל בתוס' כתבו שהשאלה היתה: האם יש מניצול עצמו בממון חבירו חייב לשלם עליו, או שהתפיס על ידי כך, או שנאט מחמת שטרשה לשם הצלת נפשו — הרידו פטור. וכתב הרש"א שנתן דברי הית' עלה בפשטות שעצם ההצלה בממון חבירו מותרת.

אזרה ההלכה

להציל עצמו בממון חבירו הניצול עצמו בממון חבירו — חייב לשלם. ויש מקרים מיוחדים בהם פטור כגון שפגמו. הראב"ד חלק בין הצלת ממנו והצלת עצמו, שאין לך דבר שעמד כגון פקוח נפש. רמב"ם ספר נזיקין הלכות חובל ומזיק פ"ה ח"ב. שרע חריג שפתו ב—ד.

אזרה ההלכה

מלך מרוץ לעשות לו דרך הנזק. בזמן מלחמה. רש"י לפרוץ גדר ולעשות לו דרך, וכיין המלך את שלם לשרת. אלא עשה כפי הצורך לו, ואינו צריך להטות דרך בכלל שדות או רכבים של אדם. (רמב"ם ספר נזיקין הלכות מלכות פ"ה ח"ג. וראה שם פ"ד ח"ד. שרע שם שס"ט ב.)